

PERIFRAZA VA UNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI

Ergasheva Shaxnoza

Aifu magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15461817>

Annotatsiya: Ushbu maqolada perifraza tilshunoslikning muhim stilistik vositasi sifatida tahlil qilinadi. Perifrazaning lug'aviy-ta'rifiy mazmuni, stilistik funksiyalari, adabiy va publitsistik matnlarda qo'llanish xususiyatlari yoritilgan. Ayniqsa, o'zbek tilidagi perifrazalarning milliy xususiyatlari va ularning emotsional-estetik ta'siri alohida ko'rsatib o'tilgan. Perifrazaning zamonaviy axborot vositalari va siyosiy nutqlardagi ahamiyatiga ham e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Perifraza, stilistika, adabiy til, evfemizm, tasviriylik, obrazlilik, nutq madaniyati, til vositalari.

Аннотация: В статье рассматривается перифраз как важное стилистическое средство в лингвистике. Описывается его лексико-семантическое значение, функции в языке, особенности использования в художественных и публицистических текстах. Особое внимание уделено национальным чертам перифраз в узбекском языке и их эмоционально-эстетической роли. Также освещается значение перифраз в современных средствах массовой информации и политической речи.

Ключевые слова: Перифраз, стилистика, литературный язык, эвфемизм, образность, выразительность, культура речи, языковые средства.

Abstract: This article explores periphrasis as a significant stylistic device in linguistics. It analyzes its lexical and semantic meaning, stylistic functions, and usage in literary and journalistic texts. Special emphasis is placed on the national characteristics of periphrasis in the Uzbek language and its emotional-aesthetic effects. The study also highlights the role of periphrasis in modern media and political discourse.

Keywords: Periphrasis, stylistics, literary language, euphemism, imagery, expressiveness, speech culture, linguistic tools.

Til inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy hayotining ajralmas qismini tashkil etadi. Undagi turli ifoda vositalari — so'zlar, iboralar, frazeologizmlar, metaforalar, perifrazalar va boshqalar — nafaqat muloqot vositasi, balki estetik ifoda shakllari sifatida ham xizmat qiladi. Xususan, **perifraza** (yoki perifrastik ifoda) – bu adabiy va og'zaki nutqda keng qo'llaniladigan stilistik vositalardan biri bo'lib, biror so'z yoki tushunchani bevosita aytmasdan, uni boshqa, ko'pincha obrazli ifodalar bilan almashtirishni anglatadi.

“Perifraza” so‘zi yunoncha peri (atrof) va phrazein (gapirmoq) so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, “atroflicha ifodalash” ma‘nosini beradi¹. Tilshunoslikda bu atama biror tushunchani, nomni bevosita aytmay, uni ta‘riflash yoki tavsiflash yo‘li bilan ifodalash shaklini bildiradi. Masalan:

- “Oq uy” – AQSh prezidenti qarorgohi.
- “Temur so‘nggi nasli” – Zahiriddin Muhammad Bobur.
- “Buyuk bastakor” – Wolfgang Amadeus Mozart.

Perifraza vositasi yordamida nutqqa emotsional, obrazli, ba‘zan esa ehtiyotkorlik ruhi singdiriladi. Tilshunoslikda perifrazaning quyidagi asosiy funksiyalari mavjud:

- **Emotsional-estetik:** So‘zning obrazlilikini oshiradi.
- **Ehtiyotkorlik** (evfemizmga yaqin): Bevosita aytish noqulay bo‘lgan holatlarni yumshoq ifodalash.
- **Identifikatsion:** Shaxs yoki joylarni boshqa belgilar orqali tanitish.
- **Kontekstual aniqlik:** Muayyan kontekstda tushunishni osonlashtiradi.

Perifraza matnga **obrazlilik va estetik** ta‘sir kuchini oshirish uchun xizmat qiladi. Adabiy uslubda bu usul orqali oddiy voqea yoki predmet yanada ta‘sirchan, emotsional va badiiy ko‘rinishda beriladi. Bu o‘rinlarda perifraza ifoda vositasi sifatida muallif uslubini boyitadi.

Misol: “Quyosh botdi” o‘rniga “osmon chetida olovrang to‘p sekin asta yo‘qoldi” — bu ifoda matnga hissiylik va tasviriylik kiritadi.

Perifraza poetik va emotsional ko‘lamni kengaytirish vositasi bo‘lib, o‘quvchining tasavvurini faollashtiradi².

2. Ehtiyotkorlik (Evfemistik) funksiyasi

Ba‘zan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aytish odobsizlik yoki noqulaylik tug‘diruvchi holatlarda perifraza yumshatish (evfemizm) maqsadida ishlatiladi. Bu, ayniqsa, **o‘lim, kasallik, nogironlik, siyosiy nozik mavzular** kabi holatlarda ko‘proq uchraydi.

Misol: “He passed away” → “U hayotdan ko‘z yumdi” (aslida “vafot etdi” degani). “To be between jobs” → “Ish izlamoqda” (aslida “ishsiz” degani).

Evfemistik perifraza ijtimoiy madaniyatda nozik tushunchalarni yumshatish orqali kommunikativ qulaylik yaratadi³.

3. Identifikatsion funksiyasi

Bu perifraza turi **muayyan shaxs, joy yoki hodisani boshqa belgilar orqali** tanitishga xizmat qiladi. Bu ko'pincha tarixiy, madaniy, yoki adabiy kontekstda uchraydi. Shuningdek, sinonimlar, laqablar, va tavsifiy iboralar orqali identifikatsiya qilinadi.

Misol: "Qo'shiqchilar shohi"-Muhammad Yusuf "Temir ayol" → Margaret Thatcher, "Neft poytaxti" → Boku

Identifikatsion perifraza madaniy kodlarni saqlagan holda kommunikativ anglashuvni yengillashtiradi va personajlarga nisbatan stereotipik obrazlar hosil qiladi³.

4. Kontekstual aniqlik funksiyasi

Perifraza yordamida **mazmunning kontekstda aniq va tushunarli bo'lishi** ta'minlanadi. Bunda so'z yoki ibora noaniq yoki bir nechta ma'noga ega bo'lishi mumkin, lekin perifrazalash orqali bu chalkashlik oldi olinadi.

Misol: "U uni ko'rdi" (noaniq subyekt) → "Qiz derazadan bolani ko'rdi" (perifrazalangan, kontekstual aniqlik berilgan)

Pragmatik jihatdan qaraganda, bu funksiya tilshunoslikda referensial aniqlikni oshirish, xususan, tushunishni soddalashtirishga xizmat qiladi.

Perifraza nafaqat badiiy vosita, balki lingvistik va pragmatik jihatdan ko'p funksiyali ifoda shaklidir. U matnda estetiklikni oshiradi, nozik mavzularni yumshoq bildiradi, shaxslarni aniqlaydi hamda kontekstual anglashuvni osonlashtiradi. Shu jihatdan, tarjimada ham uning semantik va stilistik muvofiqligini ta'minlash muhim hisoblanadi.

O'zbek tilida perifraza ko'p hollarda xalq og'zaki ijodida, maqollarda, nasr va nazmda o'ziga xos ko'rinishda uchraydi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar, geografik joylar va madaniy tushunchalarning obrazli ifodalanishida bu vosita keng qo'llaniladi.

Misollar:

- "Ikki daryo oralig'i" – O'rta Osiyo.
- "Adolat timsoli" – Amir Temur.
- "Sharq olimi" – Beruniy.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, reklama matnlari va jurnalistika tilida perifraza nafaqat estetik vosita, balki manipulyativ til strategiyasi sifatida

ham qo'llaniladi. Ayniqsa, siyosiy nutqlarda to'g'ridan-to'g'ri aytilmasligi kerak bo'lgan so'zlar perifrazalarga almashtiriladi.

Masalan:

- "Xalq vakillari" – deputatlar.
- "Yurt tinchligi posbonlari" – harbiylar.

Perifraza — tilning boyligi va uning ifoda imkoniyatlarining yorqin ko'rsatkichidir. U so'z san'atida obrazlilik, emotsionallik, aniqlik va ehtiyotkorlik kabi jihatlarni ta'minlash orqali nutqni estetik jihatdan boyitadi. Tilshunoslikda perifrazaning tahlili bu vositaning stilistik ahamiyatini, ijtimoiy vazifasini va milliy xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Shu bois, perifrastik ifodalarni o'rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasi, balki amaliy nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida perifraza va unga yaqin stilistik vositalarning komparativ tahlili va o'zbek tilida qo'llanish xususiyatlarini kengroq yoritish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. "Tilshunoslikka kirish". – T.: O'zMU, 2006.
2. G'afurov N. "Stilistik vositalar tizimi". – T.: Fan, 2015.
3. Zokirova D. "O'zbek adabiy tilining uslubiy qatlamlari". – T.: O'qituvchi, 2008.
4. Crystal D. "A Dictionary of Linguistics and Phonetics". – Oxford, 2008.
5. Galperin, I. R. Stylistics. Moscow: Higher School Publishing. 1981.
6. Allan, K., & Burrige, K. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. Oxford University Press. 1991.
7. Lakoff, G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind. University of Chicago Press. 1987
8. Levinson, S.C. Pragmatics. Cambridge University Press. 1983.

